

Den danske Dialekt ved Husum i Slesvig.

Thorsen, P[eder] K[ristian]

63 Q c Br.

National Library
of Sweden

0 THORSEN (6.170-88)

Handwritten notes in the top right corner, including the name "Thorsen" and some illegible scribbles.

Särtryck

ur

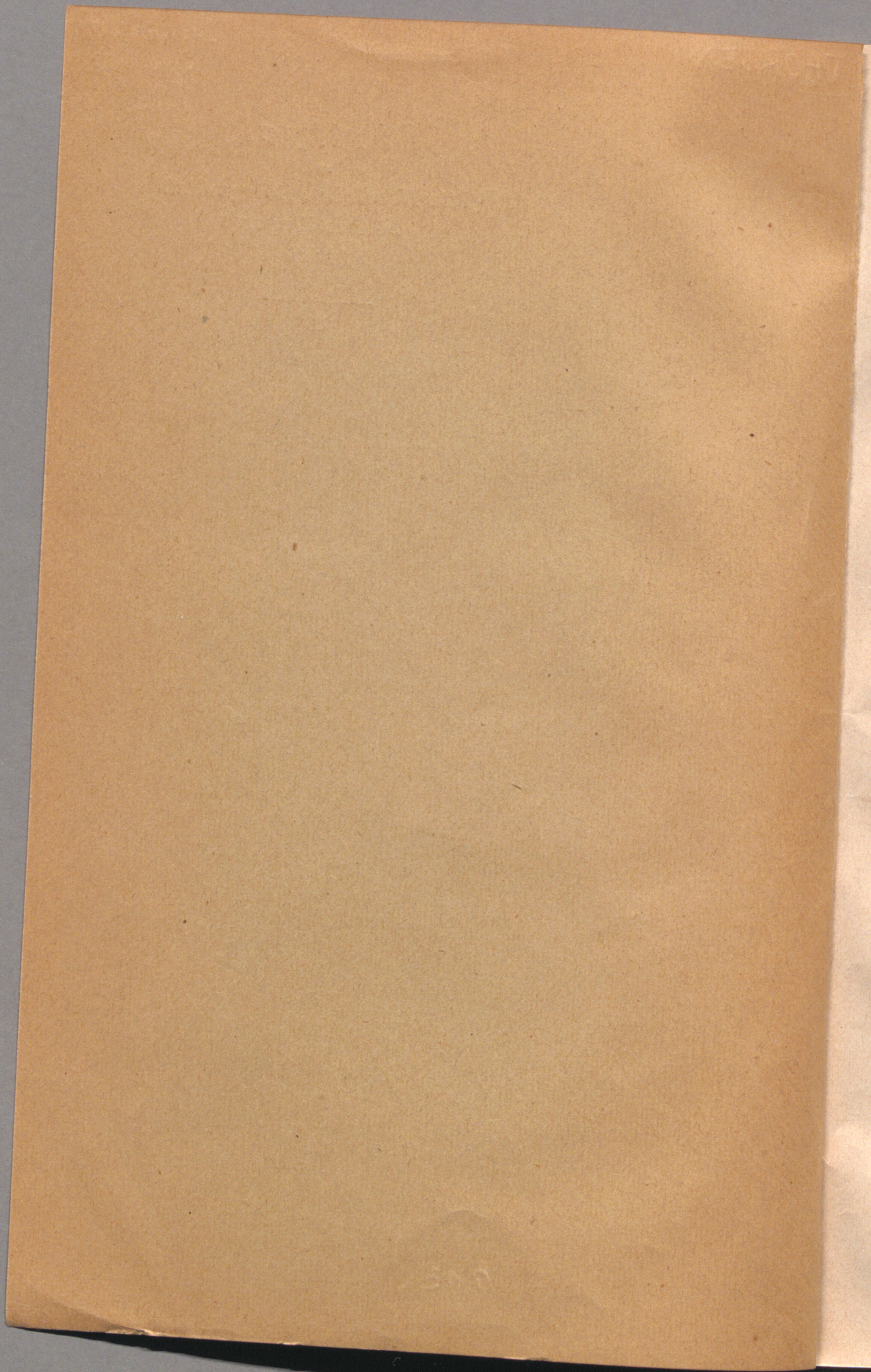
Sjätte Nordiska Filologmötet

Förhandlingar

1902

1905.

kats endast af en i urn. tid kvarstående nasal, aldrig af en blott ieur. (men ej urn.) nasal.

De danska runinskrifterna sönderfalla med afseende å nasaliteten i två hufvudgrupper, näml.

- 1) sådana, i hvilka nasalitet förekommer och
- 2) sådana, i hvilka den åtminstone icke betecknas.

Om man undantager några unga inskrifter, hvilka representera öfvergångsstadier, samt några mycket gamla, finnes nasaliteten bevarad i den förra gruppen enl. följande lag:

Vokalen a är nasalerad i starktonig stafvelse, då den efterföljes eller i urnordisk tid har efterföljts af (en numera bortfallen) nasal; i svagtonig stafvelse, då vokalen a dessutom föregås af nasal.

I de fall, där nasaleradt a tecknats, utan att verklig nasalitet kan föreligga, kan felristningen alltid bero på påtaglig grafisk analogi. — Hvad beträffar frågan om, i hvilken af dessa ställningar nasaleringen därefter uppgifvits först, kunna säkra resultat vinnas först, då inskrifternas ålder definitivt fastställts och de bidrag därtill, som ofvanstående lag lämnar, blifvit beaktade.

Föredraget kommer att i omarbetad form ingå i *Arkiv f. Nord. Fil.*

I anledning af kand. Sjöros föredrag yttrade sig doc. *Pipping*:

Föredragaren hade antagit, att ordet *niout* på Nørrenærå-stenen vore att utläsa med triftong. Detta antagande vore rimligt, om man anslöt sig till en hypotes, hvilken talaren ville framställa till språkvetenskapsmännens begrundande.

Utgångspunkterna för hypotesen bildades af en iakttagelse af Prof. *S. Bugge* och en teori för *u*-brytningen, som efter att länge hafva varit öfvergifven, återupplifvats af Fil. mag. *O. F. Hultman*.

Enligt Prof. Bugge (Sv. Fornminnesf. tidskrift Bd XI, 1901, s. 118) svarar den fgotl. triftongen *iau* regelbundet mot urg. *eu*, medan ett *iu*, som ej uppkommit af urg. *eu*, icke triftongerats. [Jfr Tjängvide-stenens *iurulf*, där utvecklingen väl varit **ēbur*- > **iur*-¹ > *iur*-]. Likadant vore förhållandet på Rökstenen, som har *þiaurikn*, men *siulunt*. (Vitterh. Akad. Handl. 11, 3 s. 17).

Enligt *Hultman* (Finländska Bidrag, H:fors 1894, s. 96) har *u*-brytningens närmaste resultat varit *ia*, hvaraf *io*, *iu* sedan uppkommit genom omljud.

Kombinerar man *Bugges* och *Hultmans* meningar med den iakttagelsen, att urg. *eu* på de äldsta danska runstenarna med det

¹ Öfvergången *ēbu* > *iū* göres sannolik genom Sjællandbrakteatens *zību*.

yngre alfabetet likasom på Rökstenen motsvaras af *iau* (resp. *iqu*), kommer man lätteligen till den öfvertygelsen, att urg. *eu* i de nordiska språken genom brytning öfvergått till *iau*. Denna triftong kvarstår i fgotl. ända in i litterär tid, men har i de öfriga nordiska språken genom u-omljud förvandlats till *io* eller *iu*. Stadiet *iau* finnes emellertid bevaradt på en del danska och svenska runstenar.

Professor *Wimmer* hade med stort intresse åhört kand. Sjöros föredrag men kunde icke ansluta sig till de däri uttalade åsikterna särskildt ifråga om det kronologiska. De tidsbestämningar talaren själf gjort och hvilka voro frukten af många års forskningar måste han fortfarande i allo vidhålla. Däremot skänkte han sitt erkännande åt hvad doc. Pipping yttrat rörande tecknet *iau*.

Kl. 12 m. Föredrag af mag. art. P. K. Thorsen om **Den danske Dialekt ved Husum i Slesvig.**

Sønderjylland har i umindelige Tider været beboet af tre germanske Folk: *Danske, Tyske og Frisere*. Endnu ved Aar 1800 var Landbefolkningen dansktalende til Slien og Dannevirke. Det frisisktalende Folk boede langs Vestkysten fra Tønder til Husum. I det 19. Aarhundrede er Plattysk trængt ind i de danske og frisiske Egne. Men af Afstamning er Befolkningen den Dag idag ligesaa dansk og frisisk, som den nogensinde har været. Den danske Afstamning kendes paa *-sen*-Navnet, der bæres af næsten hver Mand i hele Angel, samt i Sognene Michaëlis, Treja og Svesing. De danske i Sønderjylland fulgte den samme Navneskik som de øvrige skandinaviske Folk. Efternavnet dannedes ved, at *-son*, *-datter* føjedes til Faderens Fornavn (i Genitiv); meget sjælden føjedes det til hans Slægtsnavn, naar han bar et saadant. Undertiden benyttedes Moderens Navn. I middelalderlige Diplomer fra Sønderjylland skrives der, ogsaa naar disse ere affattede paa Latin eller Plattysk, *-son* eller *-sen* (sjælden *-son*, *-syn*), *-datter* eller *-dochter* (sjælden *-dotter*, *-detter*). I Frisisk dannedes Efternavnet enten som i Dansk eller ogsaa blot ved Tilføjeelse af Faderens Navn (i Genitiv). Men langt tilbage i Tiden bleve *-sen*-Navnene i de sydlige Egne under den tyske Indflydelse til faste, arvelige Slægtsnavne baade for Mænd og Kvinder. Kvindenavne paa *-sen* træffes i det mindste saa tidlig som i 15. Aarhundrede. Lovbefalet blev denne Navneskik dog ikke i Sønderjylland før i det 18. Aarhundrede. Syd for Slien og Dannevirke har der ogsaa engang i for-

dums Dage boet Danske. Derom vidne de danske Stednavne, der i meget stort Tal findes i hele Svans, i Kosel (Koslev), Borgby og Hadeby Sogne; spredt forekomme de endnu længer mod Syd, paa sine Steder lige til Ejderen. Men om dansk Sprog i disse Egne vide vi intet udover Danckwerths korte Bemærkning: »Die Einwohner [i Svans] gebrauchen sich Sächsischer und Dänischer Sprache»¹. Vi vide ikke, hvorledes dette Sprog har været beskaffent, ej heller, naar det er forsvundet. Det Forsøg, der er gjort af Præsten Augustiny paa at paavise Levninger af Dansk i Hollingsteds plattyske Dialekt, har ikke ført til noget Resultat². Allerede i Middelalderen ere *-sen*-Navnene stærkt blandede med tyske Slægtsnavne eller næsten ganske fortrængte af dem. Det er, efter alt hvad der foreligger, i allerhøjeste Grad sandsynligt, at Indvandringen sydfra har været saa overvældende, at den har givet Egnen en saa godt som helt ny Befolkning.

Nogen Oplysning om de nationale Tilstande kan der faas — om end paa indirekte Maade og ved negative Bestemmelser — gennem Nationalitets- og Hjemstedsnavne, brugte som Personers Tilnavne. De forekomme fra gammel Tid i Sønderjylland som andensteds. Disse Tilnavne gives af den paa Stedet hjemmehørende, indfødte Befolkning til fremmede, tilflyttede Personer. Følgelig kunne vi slutte, at naar en Person har faaet f. Ex. *Fyde* heftet til sit Navn, da er dette sket blandt en Befolkning, der ikke selv var jysk eller dog i det mindste ikke selv regnede sig for jysk.

I de lange Fortegnelser over Medlemmer af flensborgske Gilder fra 14., 15. og Begyndelsen af 16. Aarhundrede³ ere *Frese* og *Holste* saare almindelige Tilnavne. I Begyndelsen af 16. Aarhundrede kommer *Holsten* til. Endvidere forekommer her *Dominus Hermannus Deen canonicus*, *Esgy Deen*, *Bundy Deen*, *Anders Fute*, *Claues Fwde*, *Matis Fwde*, *Nis Fwde*, *Petrus Noryude*, *Ryghes Thydeskdater*, *Kaye Dudesches*.

Men Tilnavne af denne Art gaa i Arv fra Fader til Søn

¹ Caspar Danckwerth, *Neue Landesbeschreibung der zwey Hertzogthümer Schleswich vnd Holstein* (1652) s. 130.

² I. R. F. Augustiny, *Versuch einer Chronik des Kirchspiels Hollingstedt* (1852). s. 29.

³ Udgivne af H. C. P. Sejdelin i første Bind af *Diplomatarium Flensborgense* (1865).

ganske som andre Slægtsnavne, og Fornavnene nedarves ligeledes paa en Maade ved Opkaldelse. Selv om Navnet er saa afgjort tysk, frisisk, dansk som *Marquard Holste*, *Hinrick Holste*, *Boie Frese*, *Fesse Frese anders gheheten Peters*, *Nis*, *Anders*, *Esgy*, *Bundy*, saa siger det dog kun, at Personen er tysk, frisisk, dansk af Afstamning, Vi vide ikke engang, hvor Tilnavnet først er givet, og det var jo netop dette, der vilde være af særlig Betydning. Man tør dog nok slutte, at Holster kunne Flensborgerne ikke godt have kaldt sig. Dertil optræder *Holste* altfor almindeligt som Tilnavn iblandt dem.

Ikke sjældnen angives Gildebroderens Hjemstavn. Blandt de forekommende Tilfælde er *Wylbern Jenson de terra Frisie*, *Olyf Oggysen de Fwcie*, *Petrus Nicolai de Fucie*.

Det er mærkeligt her at møde den Forestilling, at Flensborg ligger udenfor Jylland; thi *Sonderjylland* eller blot *Jylland* var i den Tids Litteratur et ganske almindeligt Navn paa Landet mellem Kongeaen og Ejderen. Ogsaa Navnet *Sonderjyder* træffes uoversat i tyske Kilder: »de Sunderjuten, de dem hertoghen van Sleswik tohoren» (1373), »in der jeghenwordicheit des Drosten des hertichrikes to Sleswyk und der menen Sünderjüten, de darsülves to der tid do weren» (1393)¹. At *Sonderjyder* har været et dagligdags, folkeligt Navn, fremgaar desuden af Tilnavnet *Noryude*.

Det er i allerhøjeste Grad sandsynligt, at Talesproget i Flensborg allerede i Middelalderen har været blandet. Den, der først har udtalt sig derom, er Christiern Pedersen, der for Spøg kalder daarlige danske Oversættelser *Flensborgis Danske* og tilføjer, at i Flensborg taler man Dansk og Tysk til Hobe. At dømme efter Personnavnene har den tyske Befolkning dog langt fra været overvældende. Tilnavnene ere givne dels paa Dansk, dels paa Tysk. *Jude* er dansk². Men dette er ikke noget Bevis paa, at Sønderjyderne i og udenfor Flensborg ikke regnede sig for Jyder, da Tilnavnet kan være givet af Øboer eller Skaaninger. Det er ogsaa tænkeligt, at det er givet af Tyske og siden oversat af Danske eller af Skriveren. *Dudesch* er tysk. Men dette beviser ligesaa lidt, at de tysktalende Flensborgere ikke kaldte sig selv Tyske. Det kan være oversat af

¹ Urkundensamlung der Schleswig-Holstein-Lauenburgische Gesellschaft für vaterländische Geschichte. II. s. 290, 372.

² *Jude* er olddansk og tillige plattysk.

Skriveren, i Lighed med, at han har oversat det danske *-datter*, *-dotter* til *-dochter*. *Thydesk* er dansk, og *Deen* tysk, hvilket alt er i sin fulde Orden. Som Tilnavn hører *Deen*, *Dehn* i Middelalderen som nu til Dags særlig hjemme i Egnene syd for Slien og Dannevirke, hvor det oprindelig er givet de spredtboende Danske af den langt overvejende tyske Befolkning. Det er i højeste Grad sandsynligt, at Navnet herfra er kommet til Flensborg med Indvandrere.

Sønderjyderne ere altsaa fra gammel Tid af deres tyske Naboer blevne kaldte *Dänen*. Det har altid staaet klart for alle, at det danske Sprog i Sønderjylland er en jysk Dialekt, og at Folket følgelig er Jyder. Men i det daglige Omgangssprog har dette Navn ikke været i Brug i de sidste Aarhundreder. Sønderjyderne have kaldt sig selv Danske, og med dette Navn ere de blevne kaldte af deres tyske og frisiske Naboer (tysk *Dänen*, frisisk *Dönske* eller *Dönsche*). Sproget er ligeledes af alle Nationaliteter blevet kaldt Dansk. Danckwerth bruger om Folket begge Navne, Danske og Jyder, men Sproget kalder han Dansk: »Zu diesen unsern Zeiten wohnen in diesem Hertzogthume Dänen oder Jüthen, Sachsen und Friesen. Die Jüthen besitzen den grössesten Theil daran, sintemal alles von Coldingen biss an den Schliestrohm, und die Stadt Schlesswich, Jütisch ist oder Dänische Völcker, so sich der Dänischen Sprache gebrauchen, etwa die Stadt Flenssburg aussgenommen, so von Dänen und Teutschen untermenget»¹. Ulrich Petersen beretter i sin Beskrivelse af Slesvig By, at *die dänische Sprache* begynder tæt indenfor Dannevirke i Skovby og Husby, og at Beboerne her af deres tyske Naboer for Skæmt kaldes *Steertdänen*»². Den grundige Forsker H. N. A. Jensen anfører som Prøve paa Angelboernes Plattysk: »Wi hem sonst Dänsk wesen, men nu siin wi Düdsk bläwen»³.

At Sønderjyllands danske Befolkning oprindelig er bleven kaldt Jyder, derom have vi et uafviseligt Vidnesbyrd i Sted-

¹ Landesbeschreibung. 54.

² Slesvigske Provindsialefterretninger. Udg. af C. Juel og Fr. Knudsen. IV (1863). 187. Bogen, der er paa Tysk, er til i Haandskrift. U. Petersen var født i Slesvig By og levede der hele sit Liv som Privatmand. Han døde 1735, 79 Aar gammel.

³ Jensen, Angeln (1844). 147. Jensen var født 1802 i Flensborg og var Præst forskellige Steder i Angel til sin Død 1850.

navne, der indeholde Nationalitetsangivelse. Det forholder sig med dem som med Personers Tilnavne af lignende Art; de optræde kun i Grænseegne og i Kolonier. *Danebæk*, *Daneholm* nævnes i den ældgamle Beskrivelse af Landegrænsen mellem Danmark og Sverige. *Dänschendorf* findes paa Fehmern, *Jyderup* paa Sjælland, *Holländerbyen* paa Amager o. s. v. Sagen er i sig selv simpel og naturlig. Hvad Mening var der i at kalde et enkelt, bestemt Sted jysk i et Land, hvor alt omkring var jysk! Ved Navnet *Dansk* maa dog mærkes, at det ikke blot har national, men ogsaa politisk Betydning. I Stednavnet *Dänischwohld*, der kendes fra Middelalderen, udsiger det kun, at Landet er en Del af Danmark. Modsætningen til Skovlandet hinsides Kielerfjord fremhæves. I *Dänischwohld* ligger Byen *Dänischenhagen*. Her fremhæves Modsætningen til de mange andre Byer paa *-hagen* i det holstenske Naboland. Navnet er forøvrigt ikke gammelt. Oprindeligt hed det *Slabbenhagen*, siden *Königs-* eller *Christianshagen*. Om Indbyggernes Nationalitet fortæller Navnet ikke mere end Navne som *Dansk Vestindien* eller *Svensk Pommern*.

Det er værd at lægge Mærke til, at det stadig er Indbyggernavnet og ikke Landsnavnet, der optræder i Stednavne af denne Art. Ved Udkanten af Harsyssel findes *Harboøre*, og ved Udkanten af Thy *Thyborøn*. I Flensborg og i Slesvig findes *Angelboport*, og i Flensborg *Angelbogade*. Udenfor Angel mellem Byerne Treja og Bondelum ligger *Angelbovad*, et Vade-sted over Arlaa¹.

Der kendes to Stednavne *Jydebæk* i Sønderjylland, et østligt i Nærheden af Jærnbanestationen af samme Navn (tysk *Jübek*) og et vestligt ved Bredsted. Det østlige Jydebæk forekommer i Middelalderen: »twe gudere belegene in Arnsherde to *Judebeke* (1439)»². I senere tyskskrevne Kilder hedder det *Jüdebeck* (1565), *Jüdebek* (1571), *Jübeck* (1688)³. Det vestlige Jydebæk kendes af en Optegnelse: »Das Ost-Ende [af Bredsted] hat vorhin *Jüdebeck* geheissen, von einem kleinen Bache, welcher daselbst durchgeflossen, nun aber herum geleitet ist. Die Häuser in der hohlen Gasse auf der Süder-Reihe sind noch nicht lange

¹ *Angelbuer wath* paa Mejers Kort i Danckwerths Landesbeschreibung.

² Dipl. Flensb. I. 501.

³ Velvilligt meddelt mig af P. Lauridsen.

daselbst gestanden, weil vormals allda ein Morast gewesen ist. Ax. Ambr.»¹.

Men hverken det vestlige eller det østlige Jydebæk ligger i Nationalitetsskellene. Bredsted har, saa langt tilbage i Tiden som der gives Efterretninger derom, paa alle Sider været omgivet af en frisisktalende Befolkning. Dette Forhold kan dog ikke være det oprindelige. Det frisiske Sprog maa i Tidens Løb have trængt sig frem mod Øst i Breklum og Trelstrup Sogne. Bredsted ligger i Marsken tæt udenfor Gestranden, og i Gestlandet forekommer der danske Stednavne. Der findes i middelalderlige Diplomer saa umiskendelig danske Stednavne fra det frisiske Gestland i Bredsteds Omegn som *Skowby* (nu *Scho-büll*), *Threlstrup*² (nu *Drellsdorf*). Byen kaldes nu til Dags paa Frisisk *Trelstorp*, paa Sønderjysk *Trelstrup*, paa Plattysk *Drellsdorp*.

Hvad det østlige Jydebæk angaar, stiller Sagen sig ulige vanskeligere. Dansk Nationalitet har som ovenfor paavist strakt sig længer mod Syd. At antage, at den danske Befolkning, efter at Navnet *Jydebæk* var opstaaet, skulde have bredt sig mod Syd og forsynet Landet med nye, danske Stednavne, vilde forekomme mig som en stor Urimelighed. Jeg ser ingen anden Maade at løse Spørgsmaalet paa end den at antage, at der engang i fordums Dage Syd for Jydebæk har boet en dansk eller skandinavisk Befolkning, der ikke betragtede sig selv som Jyder.

I god Overensstemmelse hermed er det, at der i disse sydlige Egne findes en Dialekt, der i meget adskiller sig fra Jysk og slutter sig til Dialekterne i det østlige Danmark og til Svensk. Denne Dialekt hører hjemme i Fjølde, Olderup og

¹ Nachrichten über das Amt Bredstedt. Abgedruckt aus den Schriften der patriotischen Gesellschaft. Altona 1821. p. 104. Den unavngivne Forfatter viser gennem sin Afhandling et indgaaende Kendskab til sit Emne. Han har undladt at meddele, hvor Optegnelsen findes, og fra hvem den stammer. Det synes dog ikke at kunne være nogen anden Axel Ambrosius, der var født i Bredsted 1689 og levede der først som Rektor fra 1713, siden som Præst til sin Død 1738.

² I Middelalderens latinske og plattyske Diplomer fra Sønderjylland forekomme de danske Stednavne ofte i mærkelig nye Former. *Bredsted*, hvis ældste danske Form er *Brethastath*, skrives ofte *Brested*, ja endog *Breste*, ganske i Overensstemmelse med den nuværende Form i Egnens danske Dialekt. Den tyske eller tyskvante Skriver holdt sig til Udtalen og var ikke saaledes som den danskvante Skriver afhængig af den litterære Tradition og Vedtægt.

Svesing Sogne. Efter Udsagn af gamle Folk i Fjolde har den samme Dialekt været talt i Treja Sogn¹. Om Dialekten i Michaëlis Landsogn, ved hvis Nordkant Jydebæk findes, vides kun, at den var dansk; men der er al Grund til at antage, at den har hørt til samme Gruppe. Nabodialekten mod Nord i Egebæk Sogn slutter sig nærmest til Angelbomaalet og det almindelige Sønderjyske, men har dog Berøringspunkter med Dialekten i Fjolde. Vest paa er Overgangen meget brat. I Hjolde-lund og Jørl Sogne er Dialekten ganske forskellig fra Nabodialekten i Fjolde Sogn.

Det er i allerhøjeste Grad sandsynligt, at det Dansk, der engang har været talt syd for Slien og Dannevirke, har været nær beslægtet med Dialekten i Fjolde og saaledes dannet Overgangen til Dialekterne paa Smaaøerne syd for Fyn og Sjælland. Herpaa tyder i høj Grad Stednavnet *Fagel*, der altid er blevet identificeret med *Thiavela* (1170), *Dyavele* (1323)². Et af Lighedspunkterne mellem Dialekten i Fjolde og Dialekterne paa Smaaøerne er nemlig, at *d* er bortfaldet af den oprindelige Lydforbindelse *dj*.

Den første, der har omtalt denne mærkelige danske Dialekt i Fjolde, er vistnok den bekendte Oldgransker og Sprogmand, Præsten N. Outzen (født 1752 i Terkelsbøl i Tinglev Sogn, Præst i Breklum fra 1787 til sin Død 1826): »die jetzigen Einwohner [i Fjolde] sind auch eine besondere dänische Colonie, die auch ihre eigene alte Tracht behält, meinem Bedünken nach, aus einigen Spuren in der Sprache zu schliessen, aus Schonen»³. Den ovenfor citerede anonyme Forfatter af Beskrivelsen over Bredsted Amt tror ogsaa, at Fjolde er blevet befolket ved Kolonisation: »Die Ursache dieser Isolirung, sowohl überhaupt als besonders auch in Hinsicht ihrer Sprache, die von Jörler Dänischen . . . gar viel abweicht, ist wohl keine andere, als dass sie höchst wahrscheinlich eine Colonie aus einer ganz andern dänischen Gegend sind, die etwa zu einer Zeit, da die vorigen Einwohner grossentheils, wie etwa bei dem schwarzen Tode, 1350, da ganze Districte wie ausstarben, viele auf- oder fast aufgerieben gewesen, hieher versetzt oder gezogen sind . . . Die

¹ Om Trejamaalet er intet andet optegnet end den lille Prøve i Allens Sproghistorie. II. p. 704. Den giver ikke megen Vejledning.

² Fr. von Jessen, Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaal. p. 66.

³ Die dänische Sprache im Schleswigschen (1819). p. 98.

Abkunft der Viöhler aus einer andern dänischen Gegend beweisen solche Wörter und Ausdrücke, die wenigstens, so viel ich weiss, weder in Süder- noch Norder-Jütland so gebraucht werden, als z. E. *Alf* (welches die Friesen *Ulf* nennen) *Störs*, im Schleswigschen *Al*, in Jütland gar *Ahl*, im Schweden aber *Alf*...»¹. Friseren K. J. Clement holder paa Sverige: »Südwärts reicht das Dänische bis nach Viöl, wo die Sprache abscheulich klingt, weil sie entsezlich verdorben ist. Hier sollen sich einst Schweden niedergelassen haben»².

Den første, der med videnskabelig Forstaaelse har underkastet Dialekten et grundigt Studium, er K. J. Lyngby. Han opholdt sig længere Tid i Fjorde Sogn i Somrene 1858 og 1859 og havde rig Lejlighed til at gøre sig bekendt med Sprogforholdene. Af de danske Nabodialekter har han kun gjort Optegnelser fra Hjoldelund og Egebæk.

Det er interessant at følge Lyngby paa hans Studier i Fjorde, saa vidt dette nu lader sig gøre gennem hans Skrifter og efterladte ubearbejdede Samlinger. Han synes at være bleven overrasket og til Dels overvældet af de mange nye, uanede Fænomener, der mødte ham her. Det fremgaar af de mange Rettelser, han ofte med temmelig lang Tids Mellemrum har foretaget, at han først efterhaanden er naaet til Klarhed. I Regelen er det dog lykkedes ham til sidst at faa Sandheden og Virkeligheden frem. Hans Undersøgelser samlede sig især om to Ting: 1) Dialektens Forhold til dansk Skriftsprog, særlig dets ældre Skikkelser, som i det hele til nordisk Sprog og 2) dens Forhold til Plattysk. Om dette sidste Punkt har han offentliggjort en meget mærkelig og lærerig Afhandling³, der bør kendes af enhver, der beskæftiger sig med Spørgsmaalet om Sprogblending. Han var ingenlunde blind for, at Dialekten i mangt og meget afviger fra Jysk og slutter sig til Østdansk; men hans Undersøgelser desangaaende lade en Del tilbage at ønske. Outzens Kolonisationsteori betragtede han som rent Fantasteri, der nærmest var skadeligt for ædruelig Forskning⁴. I »Sønderjysk Sproglære» (1858) behandler han Dialekten i Fjorde slet og ret

¹ Nachrichten. p. 174.

² Das wahre Verhältnis der süderjütschen Nationalität und Sprache zur deutschen und friesischen im Herzogthum Schleswig (1849). p. 57.

³ Annaler for nord. Oldkyndighed (1859). s. 271.

⁴ Sønderjysk Sproglære. Inledn. s. III.

som Vestslesvigsk. Dog har han blandt Rettelser og Tilføjelser antydet, at det maaske var nok saa rigtigt at henregne den under Østslesvigsk ¹.

Den danske Dialekt i Fjorde indeholder meget gammelt, navnlig i lexikalsk og grammatikalsk Henseende. Verberne have Person- og Talbøjning: *ǣ* (jeg, han er), *ǣst* (du er), *ē* (vi, I, de ere), *vår* (jeg, han var), *våst* (du var), *vör* (vi, I, de vare). Imperativ plur. ender paa *-r*. Der er Omlyd og Assimilation i Præsens sing.: *gær* (gaar), *blæs* (blæser), *væks* (voxer), *sjæl* (stjæler) ².

Et af de vigtigste Skelnemærker mellem Øst- og Vestdansk er Brugen eller Mangelen af Neutrum. Dialekterne øst for Store Bælt have som Skriftsproget og i det hele skandinavisk Sprog Neutrum med *t*-Suffix. Vest for Bæltet er Brugen af Neutrum mere eller mindre indskrænket. Fynsk, Sønder- og Nørrejysk mangler Neutrum i Perfektum participium. I det vestlige Sønderjysk mangler det til Dels og i det østlige Nørrejysk næsten ganske i Adjektiver. Talordet *en*, den deraf opstaaede ubestemte Artikel *en*, samt Pronominerne have Neutrum ganske som Skriftsproget. I Vestjysk d. v. s. i Dialekterne i det vestlige Nørrejylland og det nordvestlige Hjørne af Sønderjylland, forekommer Neutrum egentlig kun i nogle Pronominer, hvor det er nedarvet fra det fælles indoeuropæiske Grundprog: *det* (*dě*, *-et*, *-ed*, *-e*), *hvad* (*hwā*, oprind. neutr. af *hwā*, hvo), *andet* og maaske enkelte andre. Det bruges som i almindelig Dansk: *Dě kinner a* (det kender jeg), *a kinner et* (jeg kender det), *a kinner it aint* (jeg kender ikke andet). En stor Del Kollektiver bruges i Jysk som Flertalsord, skønt de formelt ere Ental f. Ex. *grød* (Grød). Men Kollektiver, der bruges som Ental, ere Neutrum. Det hedder altsaa *dě træ* (det Træ ∅: Holz), *noj aint træ* (noget andet Træ), men derimod *dæn træ* (det Træ ∅: Baum), *en ainnen træ* (et andet Træ).

¹ Sønderj. Sprogl. s. 107. Som Skelnemærke mellem Øst- og Vestslesvigsk opstiller Lyngby Aflyden i det stærke Præteritum: sing. *a*, plur. *u*, gl. da. *sprank* (sprang), plur. *sprunge*. De vestlige Dialekter have *å*, *o* eller *u*; men de østlige *a*. Fjorde har *a*: *sprank*. Første Gang Lyngby var i Fjorde, optegnede han *sprang*; men ved sit andet Besøg opdagede han, at det hed *sprank*, hvilken Form stemmer overens med de østdanske Dialekter. Se Udsangsordenes Bøjning i jyske Lov. s. 76.

² Forholdet er i sine Hovedtræk fremstillet af Lyngby i Udsagnsordenes Bøjning, p. 104 ff.

Som Adverbium bruges dog ogsaa i Vestjysk Neutrum af nogle faa Adjektiver: *höt, håt, lånt (lañt, luñt), trånt*¹ (højt, haardt, langt, trangt) af *hyw, hör, lång, trång*. Af *guo* (god) forekommer et Neutrum *gåt*; *guo* bruges i Forbindelsen »godt nok» som Adverbium: *dě passer guo nåk* (det passer godt nok), i andre Forbindelser bruges *gåt*: *dě gör gåt* (det gaar godt), det forekommer endogsaa som Flertal i Forbindelsen »gode Sager»: *dě æ nøj gåt såger* (ordret: det er noget godt Sager, d. v. s. nogle gode Sager). Men Sprogbevidstheden har opfattet disse Neutra som selvstændige Ord, hvilket fremgaar af Komparationen: *höt, hötter, höttest*; *håt, håtter, håttest* (forskellig fra Adjektivets Komparation *hyw, hywer, hywest*; *hör, hörer, hörest*), og i Lighed hermed kompareres »tidt»: *tit, titter, tittest*. Af *jan* (en) forekommer Neutrum *jet* i Forbindelsen *jet å añt* (et og andet), og Bøjningen er *dě jet å dě añt* (det ene og det andet). Det kan være Tvivl underkastet, om disse vestjyske Neutra ere at opfatte som Levninger af en Dannelse, der paa tidligere Sprogtrin har været fuldt udviklet, eller om de maa betragtes som Tilløb, der ere standsede i deres Udvikling, eller om de ere ligefremme Laan. Det sidste synes at være det rimeligste.

Dialekten i Fjorde stemmer overens med Vestdansk i Bru- gen af *n*-Form i det stærke Perfektum participium. Den følger ogsaa Vestdansk i at gøre en Undtagelse ved de Verber, hvis Rodstavelses Efterlyd i Oldsproget var *t*: gl. da. *latæ* (lade), *bitæ* (bide), *ætæ* (æde), *skiutæ* (skyde); perf. part. i gl. Vestdansk ligesom nu til Dags: *lat, bit, æt, skot*. Men paa alle andre Punkter er den med Hensyn til Brugen af Neutrum fuldstændig østdansk. Det svage Perfektum participium er østdansk. Forholdet fremtræder klart i de Tilfælde, hvor det præteritale Suffix i gammel Dansk var *þ, th* (oldn. *ð*), *d* — derimod af selvindlysende Grunde ikke, naar det præteritale Suffix i gammel Dansk var *t*.

¹ Det betyder »travlt»: *a hár et trånt* (jeg har det travlt).

Gammel Dansk.

Infinitiv	Præteritum	Perf. part.			
		østdansk		vestda.	
<i>sælia</i> (sælge)	<i>saldæ</i>	<i>sald</i>	<i>salt</i>	<i>saldæ</i>	<i>sald</i>
<i>brænnæ</i> (brænde)	<i>brændæ</i>	<i>brænd</i>	<i>brænt</i>	<i>brændæ</i>	<i>brænd</i>
<i>sændæ</i> (sende)	<i>sændæ</i>	<i>sænd</i>	<i>sænt</i>	<i>sændæ</i>	<i>sænd</i>
<i>føthæ</i> (føde)	<i>føddæ</i>	<i>fød(d)</i>	<i>fot</i>	<i>føddæ</i>	<i>fød(d)</i>
<i>høræ</i> (høre)	<i>hørthæ</i>	<i>hørth</i>	<i>hort</i>	<i>hørthæ</i>	<i>hørth</i>
<i>spyræ</i> (spørge)	<i>spurthæ</i>	<i>spurth</i>	<i>spurt</i>	<i>spurthæ</i>	<i>spurth</i>
<i>sighæ</i> (sige)	<i>sagthæ</i>	<i>sagth</i>	<i>saght</i>	<i>sagthæ</i>	<i>sagth</i>

Allerede i Middelalderen sammensmeltede i Talesproget overalt i Danmark — saa vidt man kan skønne — *ld* og *ll*, *nd* og *nn* til en *l*, *n*-Lyd. Man skønner dette deraf, at der i Flæng skrives *ld* og *ll* (eller *l*), *nd* og *nn* (eller *n*), gl. da. *haldæ* (holde), *fallæ* (falde), *sændæ*, *brænnæ* skrives *holde* og *holle*, *falde* og *falle*, *sænde* og *sænne*, *brænde* og *brænne* o. s. v. Den Lyd, der i den ældste Tid betegnedes ved *þ* eller *th* og senere ved *dh* eller *d*, forsvandt i Talesproget, hvilket ligeledes ses deraf, at den i Skriftsproget snart udelodes, snart skreves urigtigt. Saa vel Infinitiv som Præteritum kunde skrives *høre* og *hørde*. I Præteritum har dog Stavningen *ld*, *nd*, samt *d* (svarende til oprind. *þ*) altid været den langt overvejende, ligesom ogsaa *dd* altid har været almindeligt. Den vedligeholdte sig langt ned i Tiden: *solde*, *brænde*, *sænde*, *fødde*, *hørde*, *spurde*. Præteritum *solte* (eller *solgte*), *brændte*, *sendte*, *fodte*, *hørte*, *spurte* (eller *spurgte*) er ikke stort over 200 Aar gammelt i det danske Skriftsprog. I enkelte Tilfælde har det gamle Præteritum holdt sig til den Dag idag: *gjorde*, *burde*, *turde*, *sagde*, *lagde*, *havde*, *vilde*, *skulde*, *kunde*. I Perf. part. er *ld*, *nd*, *þ*, *dd* forandret ganske som i Præteritum. Ogsaa her kan *d* i gammel Tid bortfalde af Lydforbindelsen *ld*, *nd*, og *d*, svarende til oprind. *þ*, kan bortfalde eller (efter Vokal) blive *i*: »han haffde soell the fire heste» (1521)¹. I Østdansk fortrængte Neutrum tidlig de andre Køn: *solt* svarer saa vel til oprind. *salt* som til oprind. *saldær* (mask.) og *sald* (femin.). I de nuværende Dialekter i Nørre- og Sønderjylland repræsenteres oprind. *ld*, *nd* (saa vel som

¹ Dipl. Flensb. II. 150.

oprind. *ll, nn*) af *l, n*, der i de fleste Egne er mer eller mindre mouilleret (*l̥, ñ*); oprind. *þ* er bortfaldet eller (efter Vokal) blevet *i* (*j*); oprind. *dd* er i Nørrejylland i de fleste Egne *j*, i Sønderjylland i de fleste Egne *jt*. Forekommer Stød i Dialekten, indtræder det i Perf. part. Er Vokalen kort i Præteritum og Perf. part., saa er den paafølgende Konsonant lang i Præteritum. Bøjningen er altsaa i nuværende Jysk: *sōl* (præt.) — *sōl* (perf. part.) el. *sāl* — *sāl*; *bræñ* — *bræñ*; *sæñ* — *sæñ*; *fěj* — *fěj* el. *fōjt* — *fōjt*; *hō(r)* — *hō(r)* el. *hyor* — *hyor* el. *hō(r)* — *hō(r)*¹; *spū(r)* — *spū(r)*; *så* — *så* el. *sai* — *sai* el. *såw* — *såw*²). Det jyske Perf. part. strækker sig vestpaa til Fjorde Sogneskel og østpaa til Jydebæk. Hjoldelund har *gør* (gjorde), *gōr* (gjort), og Egebæk *gyor* — *gyor*³. Angel er ligeledes jysk. I Lackmanns Optegnelser paa Angelbomaal fra 18. Aarh.⁴ findes ganske vist ogsaa Perf. part., der ser ud som østdansk, men Lydbetegnelsen er meget unøjagtig, paavirket saa vel af tysk som af dansk Retskrivning: »æ har betaelt min Schat» — »ä her bethalj myn Schatt»; »feksto den old betaeld?» — »fekst do en olje bethalj?»; »æ hær sold» — »ä her soilj» (p. 128); »a wer soy, did e Kong i Danmarck will schik e Keyser seis tusend mand» — »a wer soid, did ä Kong til Dännemarck wil schikke ä Käyser seis tusend Mannj» (p. 132). Hagerup har udelukkende jysk Perf. part.⁵

Lyngby har som alle andre Dialektforskere optegnet det jyske Perf. part. rigtigt. Det stod ham fuldstændig klart, at f. Ex. det sønderjyske Præteritum *klæjt* (klædte), *fōjt* (fødte), *nōjt* (nødte) har udviklet sig regelmæssig af oldn. *klæddi*, *fæddi*, *neyddi*, saaledes at sønderjysk *jt* her repræsenterer oldn. *dd* ligesom i *brojt* (Brod, oldn. broddr), *pajt* (Padde, oldn. *padda*), *ræjt* (ræd, oldn. hræddr)⁶. Det synes næsten utænkeligt, at han ikke ogsaa skulde have indset, at perf. part. *klæjt*, *fōjt*, *nōjt* paa samme Vis udgaar fra oldn. *klædd*, *fædd*, *neydd*, og ikke

¹ I det nordlige Jylland har dette ene Ord præt. og perf. part. *hot*.

² I Vestslesvig Syd for Tønder. *w* repræsenterer her oprindeligt *gh*; oprindeligt *th* er bortfaldet.

³ Lyngby, Sønderj. Sprogl. p. 102—3.

⁴ Dania. I. p. 97 ff.

⁵ Hagerup, Det danske Sprog i Angel (2 Udg.). p. 144 ff.

⁶ Lyngby, Sønderj. Sprogl. p. 40, 66.

fra oldn. *klætt, fætt, neytt*. Men han har aldrig udtalt sig derom, ikke engang i sin Doktordisputats »Udsagnsordenes Bøjning i jyske Lov og i den jyske Sprogart» (1863), hvor der dog havde været al Anledning dertil. Det kan derfor ikke for- bave nogen, at det ikke har gjort noget Indtryk paa ham, da han i Fjолde stødte paa det østdanske Perf. part.

I Fjолde har Lyngby — som det synes helt tilfældigt — under sin Examination optegnet nogle herhenhørende Former: *de vær gy'rt, vur gy'rt, hær vurn gy'rt*¹ (det bliver gjort, blev gjort, er blevet gjort); *dy'n* (lugte, trans.), *dön* (præs.), *dy'n* (præt.), *dy'nt* (perf. part.). Præteritum har han først skrevet *dy'nt*, men har overstreget *t*. Derimod har han uden at rette optegnet *prål* (raabe), *prål* (præs., kort Vokal), *prål* (præt.), *prålt* (perf. part.). Af »betale» har han Perf. part.: *han hær beg' köwt å betält* (han har baade købt og betalt). I en Del Tilfælde har han *t* ikke blot i Perf. part., men ogsaa i Præteritum, hvor det jo efter den lovmæssige Lydomdannelse ikke skulde findes: *pån* (pante, lang Vokal), *pånt* (præt.), *pånt* (perf. part.); *mål* (male, pingere), *mält* (præt.), *mält* (perf. part.); *spør* (spørge), *spüt* (præt.), *spüt* (perf. part.)²; *vår* (gemme), *vårt* (præt.), *vårt* (perf. part.). Der kan ikke godt være Tvivl om, at *t* i Dialekten har været paa Vej til at glide over fra Perf. part. til Præteritum. Udviklingen har med andre Ord været den samme som den, der er foregaaet i det danske Skriftsprog og i Almemaalene øst for Store Bælt, navnlig Sjællandsk³.

Oprind. *dd* er i Fjолde blevet *j* som i Nørrejysk: *pāj* (Padde), *gēj* (Gedde, oldn. *gedda*), *gāj* (Piskeskraft, oldn. *gaddr*), *brōj* (Brod), *rāj* (ræd)⁴. Af herhenhørende Verber har Lyngby optegnet *la* (lade), *lāj* (præt.), *lāj* (perf. part.). Ordet er almin-

¹ Med *y'* betegner Lyngby den Lyd, som jeg skriver *yø*. Han skriver parallelt dermed *i'*, *u'* for *ie*, *uo*.

² Udsagnsordenes Bøjn. p. 105. Det er nok det eneste Tilfælde, hvor en Fortidsform af den her omhandlede Art forekommer i Lyngbys trykte Skrifter.

³ I Bornholmsk og Laalandsk har det regelmæssig udviklede Præteritum holdt sig, hvor Rodudlyden var *r*: *høre* (hørte, oprind. *hørthæ*).

⁴ Allerede Hjoldelund har *jt*: *pajt*, *gejt*, *rajt*. Østpaa i Egebæk findes særegne Former. Se Sønderj. Sprogl. p. 41. Først i det nordlige Angel synes *jt* at komme frem. Se Hagerup, Det danske Sprog i Angel. p. 27, 53, 66, 73.

deligt i Sønderjysk og bruges i Betydning »læsse». Nord for Fjolde Sogn hedder det *lāi* (infin.), *lājī* (præt.), *lājī* (perf. part.), hvoraf ses, at Grundformen er *lathæ* (oldn. *hlaða*), *laddæ*, *lad(d)*¹. Lyngby har vedføjet *æ vun* (Vognen). Men hvorledes skal dette forstaas? Betyder det »har ladet Vognen», saa forefindes jo her et almindeligt vstdansk Perf. part. Lyngby har ganske vist optegnet vstdansk Perf. part. af »ville», »kunne»: *vīl*, *kun*². Men da det jo har vist sig, at han ikke har været opmærksom paa Spørgsmaalet i det hele, tør man ikke uden videre tage dette for gode Varer.

Der er al Grund til at antage, at der skal forstaas *æ vun æ lāj* (Vognen er ladet o: læsset). Med andre Ord, Perf. part. har Kønsbøjning. Skoleinspektør L. Petersen i Allinge paa Bornholm, der er født i Fjolde Sogn og stadig har talt Dialekten under sin Opvæxt, har skriftlig meddelt mig, at *fyø* (føde) i Perf. part. baade har *føj* og *fyot*; *æ fāj* (er født, natus sum), men *hær fyot* (har født, alui). Jeg havde ikke raadspurgt ham netop om dette Punkt. Hvem vilde vel være falden paa, at det svage Perf. part., forbundet med Hjælpeverbum, i denne Afkrog af Sønderjylland, klos op ad Tysk og Frisisk, besidder en Ejendommelighed, som ikke genfindes i danske Almuemaal paa denne Side Øresund³.

Hvad Lydforholdene angaar, frembyder Dialekten i Fjolde — som allerede antydet — adskillige Særegenheder og Afvigelser fra Sønderjysk, særlig fra Vestslesvigsk i Nabolaget, mindre fra Østslesvigsk i Angel og paa Als. I en Del Tilfælde staar den Nørrejysk nærmere, end den staar Sønderjysk. Lydomdannelsen er, sproghistorisk set, paa flere Punkter foregaaet temmelig uregelmæssig. Lyd og Lydforbindelser, der oprindeligt dannede paralelle Rækker, have ofte forandret sig paa forskellig Maade, og indenfor de enkelte Rækker er der intraadt flere Forstyrrelser, som det synes, mest under Indvirkning af Sønderjysk. Saa vel i Henseende til Bevarelsen af gamle Lydforhold som i Henseende til Nydannelser findes der særlige Overens-

¹ Sønderj. Sprogl. p. 66.

² Af Verberne »ville», »kunne», »skulle» har Sjællandsk *vīl*, *kun*, *skult* med Stød. Skriftsprogets *villet*, *kunnet*, *skullet* er skaansk.

³ Sjællandsk bruger Neutrum uden Bøjning, saa vel af det stærke som af det svage Perf. part. Bornholmsk har Bøjning i Køn og Tal.

stemmelser med Dialekterne paa Smaaøerne Syd for Fyn og Sjælland, samt med Svensk, og Dialekten har bevaret oprindelige Lydforhold, der ere ukendte i andre sydsandinaviske Almuemaal.

Oprind. langt *a* (oldn. *á*) er regelmæssig blevet *oa*: *oa* (paa oldn. *á*), *oa* (Aa), *froa* (fra, oldn. *frá*), *foa* (faa, verb.), *goa* (gaa), *toa* (Taa), *smoa* (smaa), *stroa* (Straa), *spoa* (spaa), *oal* (Aal), *noal* (Naal), *skaal* (Skaal), *oar* (Aar), *foar* (Faar), *igoar* (igaar), *hoar* (Haar), *bloar* (Blaar), *moan* (Maane), *loan* (laane), *goas* (Gaas), *boas* (Baas ɔ: Stald), *oat* (otte, oldn. *átta*); ogsaa *goar* (Gaard ɔ: Have), *hoan* (Haand), samt *boam* (Træ, laant fra mnt. *bòm*). Denne Lydovergang kendes ogsaa i Egebæk¹ og vistnok ogsaa i det sydligste Angel. Hjoldelund har som Sønderjysk i det store og hele ligesom Skriftsproget langt *á*. — Fra Angel efter Lackmann *foar* (Faar), 107; *Voer*, 121. *goa* (gaa), 107, 130. *hoar* (Haar), 107; *hoër*, 119. *oar* (Aar), 111; *oër*, 123. *oal* (Aal), 111; *oel*, 117. *moan* (Maane), 110; *moon*, 116. *goës* (Gaas), 121. *goar* (Gaard), 107; *gouer*, 122. *hoand* (Haand), 108; *hoen*, 118. Det sidste Ord hedder paa Sønderjysk *hån* (Hagerup, 115: *håjnd* i Solt, men sydligere *håjnd*). Kellers Sprogprøve fra Tolk i det sydligste Angel har *hoain*².

Til Skriftsprogets lange *i*, *y*, *u* i Udlyd svarer *ej*, *øj*, *ow*: *bej* (Bi), *sej* (Si), *stej* (Sti, oldn. *stia*), *nej* (ni), *tej* (ti), *bøj* (By), *sej* (sy), *nøj* (ny), *sjøj* (Sky), *trøj* (tre, neutr., gl. da. *try*), *tow* (to, neutr., gl. da. *tu*). — Denne Overgang er ikke almindelig i Sønderjysk, men træffes vist i det sydligste Angel. Lackm. *bei* (Bi), 105; *bije* 122. *voër stye* (Faaresti), 120. *schoiw* (Sky), 125. *baj* (By). 123.

Oprind. langt (sjældnere oprind. kort) *o*, *e*, *ø* er regelmæssig *uo*, *ie*, *yø*: *kuo* (Ko), *suo* (So), *bruo* (Bro), *skuo* (Sko), *truo* (tro, verb.), *tuo* (to), *druo* (drog, præt.), *suol* (Sol), *stuol* (Stol), *stuur* (stor), *uor* (Ord), *fuor* (Foder), *bruor* (Broder), *stuo* (stod, præt.), *uoben* (aaben, oldn. *opinn*). — *trie* (tre), *sjie* (Ske), *blie* (Ble ɔ: Lagen), *lie* (Le), *brie* (brede), *mier* (mer), *bien* (Ben), *stien* (Sten), *grieb* (greb, præt.), *niek* (Neg), *liew* (levne) o. s. v. — *fryø* (Frø, semen), *hyø* (Hø), *myø* (Mø), *nyø* (Nød, oldn. *naud*), *bryø* (Brød), *ryø* (rød), *byø* (bød, præt.), *fyø* (fode), *lyøb* (løb, præt.), *yøm* (øm), *dryøm* (Drøm), *stryøm* (Strøm), *tyøm* (Tømme),

¹ Sønderj. Sprogl. p. 41.

² Okens Isis (1824) p. 54.

ryør (Rør), yør (Øre), fyør (føre), hyør (høre), ryør (røre), hyøn (Høne), dyøn (lugte, gl. da. *donæ*), fryøs (frøs, præt.), byørn (Børn), flyørw (fløj, præt.), lyørw (løj, præt.); ogsaa: yøl (Øl). — Hjoldelund har som Sønderjysk i det store og hele langt *o*, *e*, *ø*. Men Egebæk, Angel og Als ligner paa dette Punkt Fjorde. Lackm. *stuel* (Stol), 112, 119, 124. *juer* (Jord), 122, 127; *iord*. 108. *nuern* (norden), 111. *fuër* (Foder), 123; *fuer*. 107. *puës* (Pose), 125; *pues*, 111. *ueg* (Aag), 113; *aag*, 105. *buog* (Bog). 106; *boog*, 120. *fuol* (Fole), 107; *ful*, 121; *fued* (Fod), 107; *fude*, 118; *bruer* (Broder), 115; *schoh* (Sko), 118. *koh* (Ko), 121. *biën* (Ben), 106, 109, 112; *byen* 118. *knæbin* (Knæ), 119. *wiüd* (Hvede), 114; *wiöd*, 121; *yeg* (Eg), 114, 122. *sche* (Ske). 120. *lehe* (Le), 120. *büeg* (Bøg), 106, 122. *üer* (Øre), 113, 118. *üeg* (Øg), 113; *üög*, 121. *brüe* (Brød), 127; *brö*, 119. *hüeg* (Høg). 122. *süech* (søge), 134. *lües* (løs), 130. *gyer* (gøre), 130. *hür* (hørte, præt.), 132. *hö* (Hø). 123. *üel* (Øl). 113; *yël*, 119. Hagerup har ligeledes almind. Skrivemaaden *ue*, *ie*, *yh*. I en Del Tilfælde fremtræder *o*, *e*, *ø* i Sønderjysk som *vo*, *je*, *jø*. Fjorde har *jër* (hedde) ligesom Angel, men ellers stadig *uo*, *ie*, *yø*: *uorm* (Orm), *uost* (Ost), *uole* (Ole), *huorn* (Horn), *kuorn* (Korn), *ien* (een), *issin* (en Sinde c : engang), *hyøst* (Høst), *yøster* (Øster). Hjoldelund: *vorm*, *vost*, *volle*, *vorn*, *kvorn*, *jen*, *jissin*. I Nordslesvig høres *jøst*, *jøster*. Lackm.: *kworn*, *quorn*, 128. *wonsdau(w)* (Onsdag), 114, 123. *ost*, 111, 119. *hüest*, 108, 123. *öster*, 108. Hagerup: *vorm*, *ost*, *volle*, *hvon*, *kvon*, *vonnswaw*, *hyest*, *öster*. Denne Forskel paa *uo* og *vo*, *ie* og *je* har sat sig et varigt Minde i Personnavnet *Olsen*. De tyske eller dog tysk-dannede Præster have i gammel Tid skrevet Navnene efter den stedlige Udtale *Wolle* (Ole), *Wollesen*, *Ferrik* (Erik), *Molte*, *Moltesen* eller *Molzen*. I Nørrejylland udtales Navnene som i Sønderjylland, men her skrives *Ole*, *Olsen*, *Olesen*, *Erik*, *Malte*. I Sydslesvig mødes det nordlige *Wollesen* med det sydlige *Ohlsen*. Oprind. *gh* er her som i alle danske Almuemaal blevet *v*, *j* eller er bortfaldet: *vej* (Vej, gl. da. *wægh*), *tråw* (Trug, gl. vestda. *troggh*). I Sønderjysk er den oprind. Lydforbindelse *ogh* blevet *ygh* og *gh* er siden bortfaldet: gl. sønderjysk (Flensborg Stadsret) *ygh* (Øje), nuværende sønderj. *ÿ*. Her har Fjorde *øj*: *høj* (adj., subst.), *højer* (højre), *øj* (Øje). Hjoldelund: *ÿ*. Lackm. *oije* (Øje), 117. *højer* (højre), 118. *höyer*. 106. Hagerup: *yh*, *hyhr*.

Oprind. *þ* (*th*) efter Vokal er blevet til *j* i *sajel* (Sadel), men er ellers bortfaldet: *lā* (Lade), *skā* (Skade ∅: Tab), *stā* (Stad), *te Stās* (til Stads), *troa* (en Traad), *guo* (god), *bluo* (Blod), *bā* (Bud, gl. vestda. *both*), *hū* (Hud), *brū* (Brud ∅: Fæstemø), *lē* (Led), *smē* (Smed), *ryø* (rød), *bryø* (Brød), *vrie* (vred, præt.), *rie* (red, præt.). Sønderjysk har *i* (*j*) efter *a*, *ā*, *o*, *u*, *æ*, *e*. Hjoldelund: *lāi* (Lade), *gōi* (god) o. s. v. Lackm.: *laje* (Lade), 119; *lay*, 109. *may* (Eng, gl. da. *math*) 122. *stay* (Stad), 112, 132. *te stays* (til Stads), 130. *schay* (Skade), 132. *sajel* (Sadel). 124. *goy* (god) 128. *huy* (Hoved), 108; *houi*, 117. *guy* (Gud), 107, 128. *a stey* (af Sted), 132. *möddingstey*. 110. *halsklei* (Halsklæde), 108; *halscley* 118. *leymad* (Ledemod), 109. Keller: *stai* (Stad), *glai* (glade).

Oprind. *k* efter Vokal er aandende *k* (= tysk *ch*, græsk *χ*). Lyngby fik sædvanlig Ordene opgivne med aandende *g*, men hørte i fri Samtale *χ* i lignende Ord. Sandheden er nok den, at Fjælde har *χ* i alle Tilfælde som det sydlige og østlige Sønderjylland¹.

Oprind. *p* efter Vokal er regelmæssig *b*: *gāb* (Gab ∅: Hul), *gāb* (gabe), *tāb* (tabe), *uoben* (aaben), *svøb* (Svøbe), *svøb* (svøbe), *griβ* (gribe), *knib* (knibe), *yøb* (raabe, gl. da. *opæ*), *kyøb* (købe), *læb* (løbe), *æbel* (Æble). Her er en skarp Modsætning til Sønderjysk, der har *f*. Hjoldelund *dÿf*, Fjælde *jÿb*. Det er muligt, at *b* findes i det sydligste Angel. Lackm.: *leef* (løbe), 134; *läb*, smst. *schab* (Skab ∅: Klædeskab), 119. *jäbel* (Æble), 123. *riëf* (Reb), 112; *riep* 124.

Oprind. *t* efter Vokal er dels *r* ligesom i Sønderjysk, dels *t*. Efter *a*, *ā* synes der regelmæssig at være *r*: *mar* (Mad ∅: Sul), *fār* (Fad), *skār* (Skade ∅: pica), *sār* (sad, præt.), *skār* (Skud, gl. vestda. *skot*), *brār* (Steg), *brār* (stege), *ār* (aad, præt.). Efter *u*, *y*, *i* vexler *r* og *t*, saaledes at *r* svarer til oprind. *t* i Udlyd, medens *t* svarer til oprind. *t* mellem Vokaler: *ūr* (ud), *ūt* (ude), *stūr* (Stud), *stūt* (Stude), *klūr* (Klud), *klūt* (Klude), *snūt* (Snude), *grÿt* (Gryde), *knÿt* (prale), *flÿt* (flyde), *sjÿt* (skyde), *snÿt* (snyde), *brÿt* (bryde), *bit* (bide), *smit* (smide). — En Undtagelse er det, hvis det forholder sig rigtigt, at det hedder *vit* (hvid), de *vir* av et æg, de *vit* av et æg (Hvide i Ægget, Lyngby). — Efter *yø*, *ie* synes at være en lignende Regel: *byøt* (bøde), *bryør*

¹ Sønderj. Sprogl. p. 37, 106.

(brød, præt.), *sjør* (skød, præt.), *flyør* (flød, præt.), *bier* (bed, præt.), *vier* (ved, præs.), *svier* (Sved). Det hedder *ær* (æde), men *græt* (græde), *jæt* (vogte, oldn. *gæta*)¹. I Præs. hedder dette Ord *jætter*, men i det stærke Præsens indtræder ellers *ð*: *biðr* (bider, oldn. *bitr*), *sjyðr* (skyder, oldn. *skýtr*), *græðr* (græder, oldn. *grætr*). Mærkeligt er *fætr* (Fødder, oldn. *fætr*). Sing. ender regelmæssig paa *r*. Det er den eneste sydsandinaviske Dialekt, der har *i*, svarende til oprind. *t* efter Vokal og mellem Vokaler.

Foran Vokal er *j* bevaret som almind. i Jysk: *mjø* (Mjød), *mjøl* (Mel), *mjælk* (Mælk), *sjelle* (selv). Fremdeles *sjå* (Sø), ogsaa i Angel. Lackm. *schio*, 117. Foran *y* (oprind. *u*): *tjyk* (tyk), *tjyw* (Tyv), *tjyv* (tyve), *jyb* (dyb), *sjyv* (syv), *sjotten* (sytten), *bjyk* (Byg). Gl. da. *thiuk*, *thiuf*, *tiughæ*, *diup*, *siu*, *siuttan*, *biug*. Lackm. *byg*. 106. *biug*. 119. Det hedder *tjør* (Tøjr), gl. da. *thiuthær*.

Foran Vokal er *kj* blevet *tj* i *tjudel* (Kjole), *tjåb* (Kæbe o: Hage), *tjær* (Kær), *tjør* (Kød). Der findes ligeledes *tj* i *tjæp* (Kæp), *tjær* (Kærv), *tjærn* (Kerne).

Oprind. *gj* er blevet *j* i *jål* (Gæld), *jærn* (gærne). For *g* findes *j* i *jæt* (vogte, oldn. *gæta*), *jer* (Ged), *jes* (Gæs). Oprind. *skj* er *sj* i *sjurt* (Skjorte). For *sk* findes *sj* i *sjæk* (Skæg), *sjør* (skære), *sjic* (Ske), *sjøj* (Sky), *sjyt* (skyde). Oprind. *stj* er *sj* i *sjæl* (stjæle), *sjært* (Stjært), *sjybfar* (Stiffader, gl. da. *stiuffathær*), *sjønk* (stinke), gl. da. *stiunkæ*. *sjåb* (Faarekylling, Hjoldelund: *stjåf*). Disse Ejendommeligheder træffes i danske Dialekter ingen andre Steder end paa Smaaøerne Syd for Fyn og Sjælland og til dels i Skaansk og Bornholmsk. Særlig mærkeligt er *sjæl* (stjæle) i Fjølde. Jysk har fra de ældste Tider ikke *iæ*, men *æ* i dette Ord. Lackm. *steel*, 132.

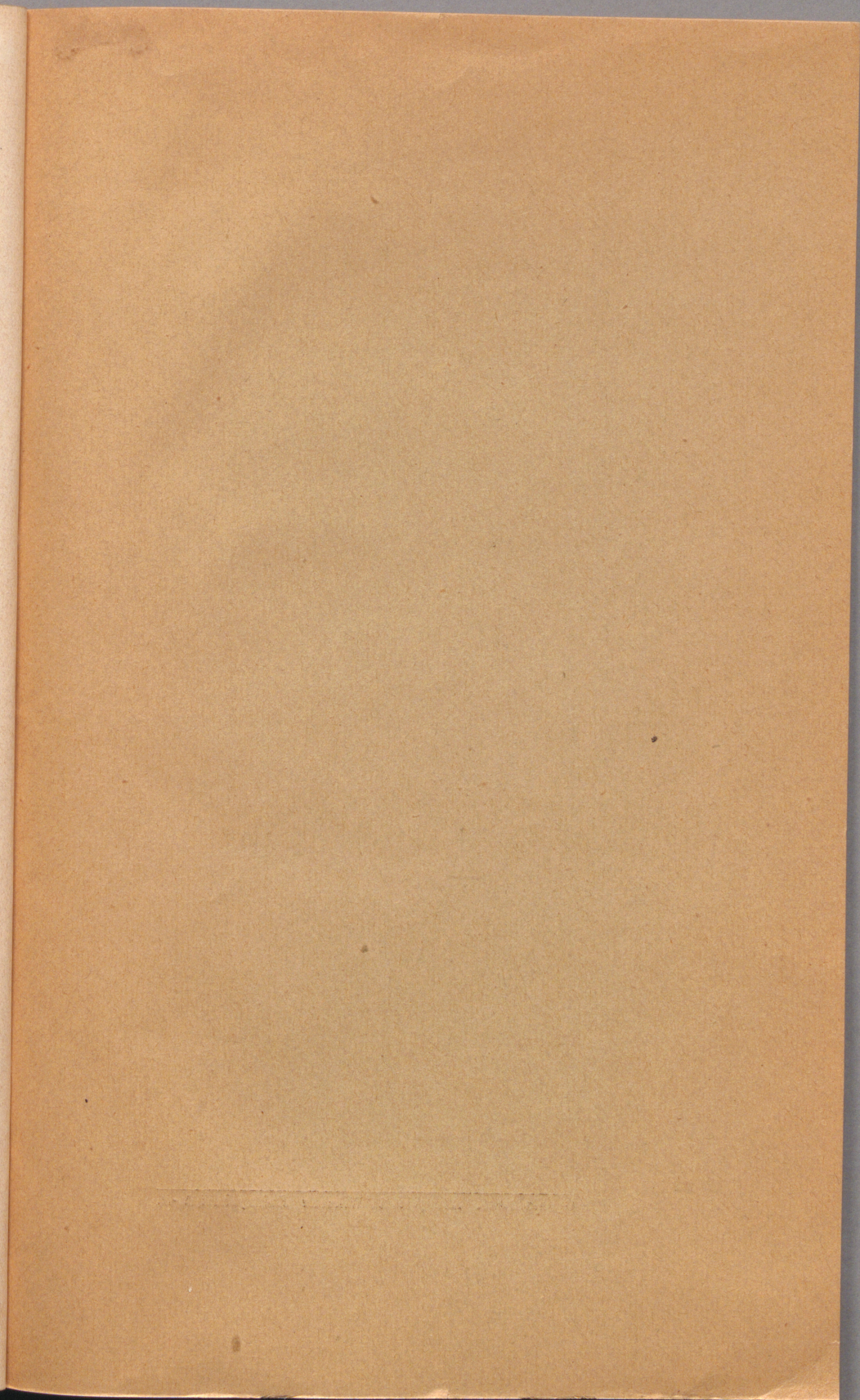
Efter Vokal er der bevaret Lydforbindelser, som ikke kendes i sydsandinaviske Dialekter: *saks* (Sax), *aks* (Ax), *væks* (voxer, præs.), *våks* (Vox), *øks* (Oxe), *sæksten* (sexten); *ærv* (arve), *ærvel* (Arveøl), *følleg* (følge), *bjærrig* (bjærge), *marrig* (Marv), *saku* (savne), *tjudel* (Kjortel). Dog hedder det *sæjs* (sex). Det kendes ikke i Hjoldelund, Egebæk eller Angel. Hagerup: *erre* (arve). Lackm.: *auws* (Oxe) 105; *auës*, 121.

¹ Ordet findes ogsaa i nordligere Egne med *t* (Sønderj. Sprogl. p. 82). Er det Laan fra Fjølde? eller forudsætter Dialekterne *tt*?

sauvōs (Sax) 110, 112, 120. *ōis* (Øxe) 111; *oies*, 120. *kiul* (Kjole) 109, 118.

Spørgsmaalet bliver nu, hvordan skal dette Modsætningsforhold mellem Sydslesvigsk og Jysk i nordligere Egne forklares. At det hele skulde bero paa et Tilfældighedernes Lønspil, er der forhaabentlig ingen, der vil paastaa. Jeg kan ikke nægte, at jeg tror, at Grunden er at søge i svenske Bosættelser fra Vikingetiden. Men føre egentlige, afgørende Beviser herfor kan jeg jo ikke. Sprogrtrinnet *bitæ, ærvæ, aks, diup, thiuk, gæs, giarnø, kiøt, stiupfathær* o. s. v. har jo oprindelig været fælles for alt Skandinavisk. Og selv om de fleste af de her behandlede Nydannelser og andre lignende kunne paavises kort før Aar 1500 — for ikke at sige mere, end man kan staa ved — saa er der jo et langt Spring herfra til Vikingetiden. Hvis Befolkningen er af svensk Afstamning, saa vilde vi for øvrigt her have et mærkeligt Sidestykke til de Overensstemmelser i Nydannelser, der findes mellem vestnorske Dialekter, islandsk Talesprog, samt Sproget paa Færøerne, Ørken- og Shetlandsøerne.

Men allermærkeligst bliver Sagen, hvis Befolkningen ikke har været Svenske, men Danske. Thi det vil jo ikke sige andet, end at der har kunnet bo en dansk Befolkning (lige saa vel som en frisisk) i Jylland uden at regne sig for Jyder. Forskellen paa Jyder og Daner (eller Østdaner) — og den kan vel ikke tænkes helt uafhængig af Sproget — har da allerede i en fjærn Fortid været ret betydelig.

Upsala 1903. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B.